

Гринько О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ВЕРБАЛИЗОВАННИЙ КОНЦЕПТ-АРХЕТИП EARTH (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОЗЫ У. ГОЛДИНГА)

Аннотация. В статье описаны особенности вербализации концепта-архетипа EARTH в прозе У. Голдинга. Структура и основные характеристики вербализованного концепта рассматриваются с точки зрения его архетипической природы.

Ключевые слова: архетипические признаки, земля, концепт-архетип, ключевые лексемы, ключевые семантические компоненты.

Постановка проблемы. Среди целого ряда проблем, изучаемых современной когнитивистикой, концепты-архетипы и особенности их вербализации остаются одной из наименее изученных.

Отдельные аспекты объективации отдельных концептов-архетипов в целом рассматривались такими учёными, как С.А. Гучешокова, Н.В. Плотникова, У.А. Савельева и другие. В текстах индивидуального творчества вербализация такого типа концептов изучалась Л.И. Белеховой, И.О. Богдановой, О.В. Слюниной и другими. Актуальность настоящего исследования обусловлена незначительной степенью изученности реализации архетипических признаков при вербализации концептов-архетипов в целом и концепта-архетипа EARTH в частности.

Целью статьи является формирование структуры концепта-архетипа EARTH, вербализованного в произведениях Уильяма Голдинга, а также выявление его основных особенностей и характеристик.

Изложение основного материала исследования. Анализ и систематизация 307 единиц, лексикализирующих концепт-архетип EARTH в произведениях выдающегося английского писателя, лауреата Нобелевской премии У. Голдинга, позволили выделить следующие ключевые семантические компоненты (далее – КСК): 1) *the third planet from the sun* [третья планета от Солнца]; 2) *the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; soil* [сыпучее вещество, составляющее большую часть поверхности суши и состоящее из крупниц горных пород, гумуса, глины и т. п.; почва]; 3) *the dry surface of this planet as distinguished from sea or sky; land; ground* [суша, в противовес морю и небу; земля]; 4) *the objects, associated with down or low position* [объекты, расположенные внизу, низко].

Первый КСК [третья планета от Солнца] является наименее репрезентативным и насчитывает 8 номинативных единиц. Из всех рассматриваемых здесь элементов лишь 1 (*return to the earth*) можно характеризовать как положительно окрашенный; остальные 7 единиц носят нейтральный характер (напр., *center of the earth, the segment of earth*). Статистически такое соотношение выглядит следующим образом: 87,5% соотносятся с немаркированными номинативными единицами, 12,5% элементов данного КСК обладают положительной коннотацией.

Ключевой лексемой в данном случае выступает лексема *earth*, входящая в состав 100% рассматриваемых элементов.

Второй КСК [почва, сыпучее вещество, составляющее большую часть поверхности суши...] охватывает 73 номинативные единицы, однако их гомогенный характер не даёт оснований для выделения в его рамках отдельных субкомпонентов.

Структура КСК в целом сохраняет нейтральный характер – 80,1% элементов не обладают выраженной коннотацией (напр., *sandy soil, raw earth*). Доля положительно окрашенных лексем составляет 8,2% и объединяет элементы, преимущественно номинирующие культивированную плодородную почву (*ploughed-up soil, rich earth*). В данном случае характеристики лексем являются не «киннетическими», а «потенциально» положительными, поскольку плодородная почва занимает одно из центральных мест в жизни героев произведений.

Номинативные единицы с отрицательным потенциалом составляют 14,7%. При этом элементы, относящиеся к данной категории, по сути своей, антонимичны положительно окрашенным лексемам, поскольку номинируют повреждённую почву либо подразумевают небрежное отношение к ней (напр., *wasteland, poor soil*). Негативная окраска данных элементов также носит потенциальный характер, поскольку предполагает ограниченный доступ к продуктам питания/получению урожая в связи с подобным отношением к земле.

Ключевой в рамках данного компонента выступает лексема *earth* (34,2%); базисной в данном случае можно обозначить лексему *soil* (12,3%).

Третий КСК [суша, в противовес воде и небу] сформирован из 146 элементов, семантика которых даёт основание для выделения двух субкомпонентов – [суша...] и [топонимы].

Субкомпонент [суша...] объединяет 38 единиц. Ключевой в данном случае выступает корневая лексема *land* (59%); степень репрезентативности лексемы *field* (12,8%) указывает на её базисный характер.

Именно в рамках данного КСК преобладание «положительных» элементов может объясняться, в том числе, и сюжетной линией некоторых произведений. Так, трилогия *To the End of the Earth* описывает сложности, встречающиеся на пути экипажа и пассажиров судна, следующего в Австралию. Сюжет развивается таким образом, что водное пространство часто несёт угрозу судну, а значит, и людям, находящимся на нём. С другой стороны, появляющаяся на горизонте земля и возможность сойти на неё ассоциируются со спасением и безопасностью. В свою очередь, сюжетная линия произведения, поведение героев, их взгляды, отношение к окружающей действительности и т. п. являются плодом воображения автора и отражают его личный опыт (службу на флоте), переживания и взгляды.

Восприятие воды как потенциально опасной стихии и земли как безопасного и спокойного места расходитсся с обнару-

женними в міфології представленнями о том, що вода зачистуюча, володіє позитивними характеристиками, а земля, в свою чергу, являється місцем обитання «нижчих» істот, має злу, гріховну природу. Це вказує на можливість певного «преломлення» окремих компонентів концептів-архетипів в індивідуальному свідомості, що підтверджує обґрунтованість висунутої нами гіпотези.

Субкомпонент **[топоніми]** об'єднує 146 одиниць, описуючих конкретні території (як реально існуючі, так і вигадані) на ділянках суші, і є найбільш репрезентативним субкомпонентом розглянутого КСК.

Ієрархія географічних назв дозволяє виділити в межах даного субкомпонента декілька смислових сегментів, а саме: а) назви вулиць і районів населеного пункту (урбаноніми); б) назви міст (астіоніми); в) назви одиниць адміністративного поділу (графств, областей і т. д.) (хороніми); г) назви держав (хороніми); д) назви островів, мисів, півостровів (ороніми); е) назви материків, континентів, частин світу (макротопоніми).

Сегмент **[урбаноніми]** репрезентований 6 одиницями. При цьому представленість самих міських об'єктів обмежується назвами вулиць (*High Street, Fleet Street*) і в меншій ступені окремих районів міста (*East End of London, Chelsea*). В сегменті **[астіоніми]** налічується 54 номінативні одиниці, причому в даному випадку виявляється і елемент з вираженою негативною конотацією – *Stilbourne*.

М.М. Зінде в коментаріях до роману *Pyramid* зауважує: «*Stilbourne* – вигаданий місто, назва якого за звучанням асоціюється з *still-born* – «мертво народжений». Цей місто – мертва, відкрита У. Голдингом серцевина зав'язаної в межах абсурдних умовностей вікторіанської Англії. В її мережах навечно гине музикальне дарування Олів'єра, жіноча натура Еви (ср. Ева – перша біблійська жінка), любов вчительниці музики Пружинки» [1, с. 469]. Крім того, серед астіонімів фігурує ряд топонімів-історизмів (напр., *Corinth, Delphi, Titograd*), більша частина яких стосується до періоду давньої історії. І лише один елемент – *Titograd* – стосується до періоду нової історії і є старим назвою міста Подгориця – столиці Чорногорії.

Сегмент **[одиниці адміністративного поділу]** об'єднує 16 хоронімів, тому представляється нецелесообразним виділяти в ньому окремі сегменти, що стосуються до певних одиниць адміністративного поділу (наприклад, графства Великої Британії, штати США, Австралії і т. д.). Практично всі лексическі одиниці даної групи зберігають нейтральний характер, однак один елемент – *Roman Arcadia* – отримує позитивну окраску, оскільки використовується в переносному значенні і, за словами М.М. Зінде, означає *щаслива країна*. Вираз походить від назви гірського району Греції, зображеного як царство Пана, райська країна з патріархальною простотою нравів [1, с. 492].

Субкомпонент **[назви держав]** сформований з 44 одиниць. В даному сегменті також присутні хороніми-історизми (*Abyssinia, Czecho-Slovakia, Yugoslavia*). Звернемо увагу, що для Уільяма Голдинга, померлого в 1993 році, Чехословаччина, що існувала до 1993 року, і Югославія, що зникла з мапи Європи в 2003 році, не сприймалися як історизми; однак сьогодні їх, безумовно, можна віднести до таких. Крім того, в даному сегменті представлені і марковані

елементи, що в цілому не характерно для цього субкомпонента (напр., такі одиниці, як *a healthy country, dear country, Eldorado*, мають позитивні характеристики).

Сегмент **[ороніми]**, в цілому також зберігає нейтральний характер, складається з 18 одиниць. Однак серед них зустрічаються і марковані елементи – *Coral Island, Treasure Island*. Обидва словосполучення є назвами художественних творів Р.М. Баллантайна і Р.Л. Стивенсона, в яких острів виступає як ідеалізоване місце, повне захоплюючих пригод. Один з найвідоміших романів У. Голдинга – «Повелитель Мух» – задумувався як пародія на ці і подібні їм твори. Тому потенціал, закладений в даних номінативних одиницях, неоднозначний: для героїв роману У. Голдинга, згаданих ці художественні твори, дані топоніми мають виражену позитивну окраску. Для автора твору, що вкладає ці слова в уста своїх героїв, дані елементи, навпаки, мають негативні характеристики. Крім того, при аналізі виявляємо і оронім з вираженою негативною конотацією – *Cape of Good Hope*. В контексті даної лексики зберігає нейтральний характер, однак в романах У. Голдинга, події яких розгортаються в морі, даний елемент отримує негативну окраску. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що Мис Доброї Надії в творах несе загрозу в зв'язі з несприятливими погодними умовами, домінуючими в даному регіоні.

Смисловою сегмент **[континенти і сторони світу]** мало репрезентативний (всього 8 одиниць, напр., *Arctic, South America, North Africa*) і не має певних особливостей.

В межах даного субкомпонента виділяється коренева лексема *land*, що має базисний характер (13%), що при розгляді топонімів пояснюється її високим словообразовательним потенціалом. Четверть лексики даного субкомпонента стосується до території Великої Британії і британських колоній. В даному випадку спостерігається преломлення окремих сегментів концепту-архетипу EARTH в індивідуальному свідомості автора, британця за походженням. На подібне преломлення вказує і значуща репрезентативність лексики, що стосується островів, – «острівна ментальність» є однією з визначальних характеристик британців як етносу.

В межах четвертого КСК **[об'єкти, що знаходяться внизу, низько]** розглядалось 42 номінативні одиниці, серед яких виділяється ключова лексема *low* (21,4%) і базисні лексеми *down* (14,3%) і *floor* (11,9%).

Даний КСК в цілому зберігає нейтральний характер – 64,3% елементів не мають вираженої конотації (напр., *ground level, floor*). При цьому лише 2,4% (фактично 1 одиниця) позитивно окрашені (*down-to-earth*), відповідно, 33,3% мають негативний потенціал. Очевидне переобладнання елементів з негативними характеристиками відображає релігійно-міфологічні уявлення про НИЗЕ як про простір, обитали якого або сама життя в якому часто асоціюється з злом, горем і стражданнями [2].

Підводячи підсумок якісно-кількісного аналізу номінативних одиниць, вербалізуючих концепт-архетип EARTH в художественній прозі У. Голдинга, слід зауважити, що дане лінгвоментальне утворення зберігає нейтральний характер – 83,4% елементів, лексикалізуючих його, конотативно немарковані. Прослідковуємося амбівалентні

характеристики данного концепта указывают на достаточно равномерное распределение лексем с выраженными коннотативными признаками: 6,8% и 9,1% от общего числа привлечённых элементов обладают, соответственно, положительным и отрицательным потенциалами. При этом два топонима *Coral Island* и *Treasure Island* не были отнесены ни к одной из групп маркированной лексики, поскольку трактовка их характеристик неоднозначна. Условно ключевой здесь выступает корневая лексема *land* (17,9%); лексема *earth* (14%) носит базисный характер.

Архетипические признаки концепта-архетипа EARTH проявляются следующим образом: элемент *earth's belly* связан с признаком *рождения*, а последовательно развивающийся из него признак *материнства* соотносим с единицами, связанными с культивированием земли для получения урожая: *cultivation, ploughed-up soil, rich earth*. Характеристики НИЗА как *места греховного*, по сравнению с божественностью ВЕР-ХА, проявляются в словосочетаниях *earthly wickedness, earthly pleasure*.

Инвариантный сюжет образования ЗЕМЛИ из тела архаического великана не обнаруживается, однако появляется новый сюжет – соотнесение участка земли с судном и, наоборот, судна – с участком земли. Выявление такого сюжета становится возможным лишь при привлечении элементов с символической основой. Так, в романе *The Lord of the Flies* образ острова сопоставим с образом лодки и даже имеет её очертания [3, с. 69], в романе *Pincher Martin* главный герой принимает скалу за движущийся корабль [4, с. 20]; с другой стороны, в трилогии *To the Ends of the Earth* судно, на котором путешествует герой, является символом Англии, что постепенно раскрывается в контексте произведения [5].

Выводы. Анализ выделенных КСК указывает на некоторое преломление отдельных сегментов исследуемого концепта-архетипа. Наблюдаемые изменения отражают, в первую очередь, личный опыт Уильяма Голдинга. Так, служба писателя на флоте [6] стала вероятной причиной того, что в отдельных сегментах концепт-архетип EARTH обладает выражено позитивной окра-

ской. При этом при анализе данного ментального образования на общекультурном уровне, в том числе при этимологическом анализе, доминирующими выступали негативные компоненты. Наши дальнейшие исследования будут направлены на структурирование вербализованных концептов-архетипов других первоисточников в англоязычной прозе.

Литература:

1. Зинде М.М. Комментарии / М.М. Зинде // Голдинг У. Повелитель мух. Пирамида. Чрезвычайный посол / У. Голдинг // Сборник / сост. М.М. Зинде. – М.: Прогресс, 1982. – С. 459–494.
2. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – 1991. – 671 с.
3. Голдинг У. Повелитель мух. Пирамида. Чрезвычайный посол / У. Голдинг // Сборник / сост. М.М. Зинде. – М.: Прогресс, 1982. – 496 с.
4. Golding W. Pincher Martin / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2005. – 208 p.
5. Golding W. To the Ends of the Earth (A Sea Trilogy) / W. Golding. – London: Faber and Faber, 2004. – 761 p.
6. Wikipedia, the free encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wikipedia.org/>.

Гринько О. С. Вербалізований концепт-архетип EARTH (на матеріалі прози В. Голдінга)

Анотація. У статті описано особливості вербалізації концепту-архетипу EARTH в прозі В. Голдінга. Структура й базові характеристики вербалізованого концепту розглядаються з позиції його архетипної природи.

Ключові слова: архетипові ознаки, земля, концепт-архетип, ключові лексеми, ключові семантичні компоненти.

Grynko O. The verbalized archetypal concept EARTH (based on W. Golding's Prose Fiction)

Summary. The article describes the peculiarities of the verbalized archetypal concept EARTH in W. Golding's prose fiction. The structure and the basic characteristics of the verbalized concept are addressed from the viewpoint of its archetypal nature.

Key words: archetypal features, archetypal concept, earth, key lexemes, key semantic components.